

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze Sanat-Turizm İlişkisi ve Sanat Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi*

Art-Tourism Relationship From the Foundation of Turkish Republic Until Today and Rethinking the Potential of Art Tourism

Sabriye ÇELİK UĞUZ**

**Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Enver Güreli Cd., 10700, Ören-tepe, Burhaniye, Balıkesir.
E-posta: sabriye_celik@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-2424-649X

MAKALE BİLGİLERİ

Makale İşlem Bilgileri:

Gönderilme tarihi: 17 Nisan 2023

Birinci düzeltme: 24 Mayıs 2023

İkinci düzeltme: 16 Haziran 2023

Kabul: 26 Haziran 2023

Anahtar sözcükler: Sanat turizmi, Kültürel turizm, Cumhuriyet Dönemi, Türkiye.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 17 April 2023

Resubmitted: 24 May 2023

Resubmitted: 16 June 2023

Accepted: 26 June 2023

Key words: Art tourism, Culture tourism, Republic Period, Türkiye.

ÖZ

Hızla gelişen dünyada turizm sektörü, yeniliklere uyum sağlayarak seyahati turistlerin farklı ve özgün bir deneyim yaşayacakları şekilde sunmaktadır. Bu farklılık; ekolojik, kültürel, estetik ve yaratıcılık alanlarını kapsayacak şekilde kendini göstermektedir. Tüm bu alanları içerisinde barındıran sanat, yaşamı ilgilendiren nesne, olay, olgu, mekân ve etkinlikleri şekillendirdiği gibi toplumsal ve ekonomik değişimin bir parçası olmaktadır. Kültürel-sanatsal değerleri ile turistik çekiciliklerini birleştiren destinasyonlar, sanat turizmi sayesinde öne çıkmakta ve sanat destinasyonu markasına doğru yol almaktadır. Cumhuriyet Dönemi ile Türkiye, kalkınmasında kültür-sanatı ön plana çıkarmış ve sosyo-ekonomik gelişimini hızlandırmıştır. Aynı zamanda kültürel-sanatsal değerlerini tanıtarak ve yaşatarak turizmin bu alanında da ilerlemeler sağlamıştır. Çalışmada, Türkiye'de sanat alanındaki gelişmeler ortaya konulmuş, sanat ve turizm ilişkisi teorik olarak incelenerek sanat turizmi potansiyeli değerlendirilmiştir. Türkiye'de sanatın ve turizmin ülke kalkınması açısından Cumhuriyetin 100. yılında kazandığı önem dikkate alınarak sanat turizminin gelişmesi için çeşitli öneriler sunulmuştur.

ABSTRACT

In the rapidly developing world, the tourism sector adapts to newnesses and offers travel in a way that tourists can enjoy different and unique experiences. This evolution appears in the ecological, cultural, esthetic, and creative fields. As per its content including all those fields, art, not only shapes objects, events, phenomena, places and activities of the life, but also becomes a part of social and economic changes. Destinations which combine their touristic attractions with cultural-artistic values stand out thanks to art tourism and constitute an art destination brand. Türkiye brought culture-art to the fore in its development and accelerated its socio-economic development during the Republic period. At the same time, the country has made progress in the field of tourism by promoting and keeping its cultural-artistic values. The current study reveals emerging matters in the field of art in Türkiye and the potential of art tourism by examining theoretically the relationship between art and tourism. Considering the importance of art and tourism for the development of the country in the 100th anniversary of the Republic, various suggestions were presented for the development of art tourism.

GİRİŞ

Sanat, yeni bir toplum kurulmasında, toplumların değişiminde ve toplumsal ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir unsurdur. Sanat bir toplumsallaşma aracı olmakla birlikte ekonomik

gelişimde de etkili bir güçtür ve ülkelerin kalkınmasını hızlandırmaktadır. Avcı-toplayıcılıktan yerleşik düzene, tarımdan sanayiye, ardından bilgi toplumuna kadar geçen sürede insanla toplumun yapısı değişmekte ve bu değişimde kültürel-sanatsal gelişmelerin kazandırdığı ivme ile yenilikler çoğalmaktadır. Sanatın tarihsel gelişim süreci incelendiğinde hem sanatın kendi içerisinde ilerlemesi devam etmekte hem de bireyle toplumun sanata olan ilgisi gelişmektedir. Bu gelişmelerle birlikte kamu ve özel kurumların sanata desteği artmaktadır. Böylece sanatla ilgili eğitim

* Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi dalında, Prof. Dr. Tiğınçe Oktar danışmanlığında yazılan "Türkiye'nin Toplumsal ve Ekonomik Dönüşümünde Sanat Piyasasının Oluşumu ve Plastik Sanatların Rolü ve Osman Hamdi Bey Örneği" doktora tezinin güncellenmiş, geliştirilmiş ve turizmle ilişkilendirilerek hazırlanmış halidir.

kurumları, sanatçı-izleyici-koleksiyonerler, eleştirirler, sanat medyası, sanat işletmeleri ve etkinlikleri (müze, galeri, sergi, müzayede, fuar, bienal, festival vb.) birlikte hareket ederek yenilikleri sürekli kılmaktadır. Aynı zamanda sanatın yenilikleri önceleyen gücü ile turizm gelişmektedir. Turizmin gelişimiyle de sanatın kendini yenilediği ve kalkınmaya olumlu etkileri olduğu bilinmektedir.

Son yıllarda artan sanatsal olaylar, mekânlar ve etkinlikler hem sanata olan ilgiyi artırmakta hem de turistlerin seyahat tercihlerini etkilemektedir. Bu durum, turizmin gelişmesine olumlu katkılar sağlamaktadır (Bhatta 2017). Sanat, hem turistlerin yerel halk ve sanatçılarla iletişimini arttırmakta hem de yerel sanatçıların daha fazla izleyiciye ulaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca sanatçıların, turizm sayesinde ek gelir elde etmesini kolaylaştırmaktadır (Appadurai 1986). Sanat turizmine yönelik seyahatlerin artmasındaki sebep, destinasyonlarda çağdaş sanat ile ilgili müze ve galerilerin çoğalması, büyük sergi, fuar, festival ve bienallerin düzenli olarak organize edilmesidir (Stevenson 2003; Lorente 2011).

Bir ülkenin sanatsal mirası ve sanatsal hayatı hem yerel halkın yaşam kalitesini yükseltmekte hem de turistleri ülkeye çekebilmektedir (Breda University of Applied Sciences 2010). Uzun yıllardır insanların sanatı görmek için seyahat ettiği dikkate alındığında sanat, turizm hareketliliğini motive edici önemli bir unsurdur. Sanat, turizmi teşvik eder ve turizm ile birlikte ülkeleri sosyo-ekonomik açıdan geliştirir (Barush 2016). Sanat, sanatçılar ve sanatsal etkinlikler turist çekiciliği olan bölgelerde yoğunlaşırken, seyahatler tematik sergiler, müzeler ve festivallerle estetik deneyimleri artıran sanat turlarına dönüşmektedir (Larsen ve Svabo 2014; Rakic ve Lester 2016).

Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından itibaren çok kapsamlı bir modernleşme ile bilime, eğitime, kültür-sanata dayalı bir toplumun kurulması hedeflenmiştir. Bu amaçla, yeni eğitim sistemi, toplumsal düzen ve sanayileşme ile kalkınma çabalarının en somut göstergelerinden birisi sanat olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi bir vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir" cümlesi, ülke-

nin sanata değer vermesi ve sanatı benimsemesi ile kalkınacağını göstermiştir. Bu çalışmada, Türkiye'de sanatın tarihsel gelişimi incelenerek sanatın, turizm açısından önemi ve aralarındaki güçlü ilişki teorik olarak ortaya koyulmuştur. Ülkedeki sanat kurumları, mekânları ve etkinlikleri örneklerle açıklanarak sanat turizmi bağlamında bu alandaki potansiyelin ülke kalkınmasına katkı sağlayacak şekilde geliştirilmesi için çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

SANAT VE TURİZM İLİŞKİSİ: SANAT TURİZMİ

Klasik zamanlardan bugüne kadar sanat, insanları yakın ve uzak bölgeleri ziyaret etmeye yönlendirmektedir. M.Ö. 1244'e tarihlenen Mısır mezarlarında "turist grafiti"sinin olduğu ve bu alanların turistler tarafından ziyaret edildiği bilinmektedir (Yoyotte 1960). M.Ö. 5. yüzyılda Yunanistan'da seyahat biçimleri, seyahat işletmeleri, seyahat organizasyonları ve sanat gezginleri Platon'un Yasaları'nda açıkça ifade edilmektedir. Antik Yunan'da seyahat edenlerin kültür-sanat alanlarını gezip öğrenebilmesi için özel düzenlemeler yapılmış, bu önemli düzenlemeler içerisinde yer alan ve "proxenoi" adı verilen kişiler, misafirlere kent hakkında bilgi vermek ve gezdirmek üzere görevlendirilmiştir (O'Gorman 2010). Roma İmparatoru Augustus Dönemi'nde ise zevk, eğlence ve eğitim amacıyla yapılan seyahatler kültür-sanat faaliyetleri içerisinde yer almıştır. Roma vatandaşları, imparatorluğun görkemli anıtsal yapılarını ve eserlerini görmek için ziyarete gelen gezginleri misafirperverlik düşüncesi ile ağırlamışlardır. Aynı zamanda Roma'dan başlayıp Ege Adaları üzerinden Küçük Asya'ya (Truva), ardından Mısır'a ve daha sonra Roma'ya geri dönerek biten büyük turlar yapılmıştır. Bu turlarda sanat turistlerine bilgi vererek gezdiren ve karşılığında ücret alan rehberlerin sayıları da gittikçe artmıştır (Lomine 2005). Bu gelişmeler, seyahate olan ilgiyi arttırırken, Büyük Tur'un ortaya çıkmasını ve Büyük Tur'da sanatın öncelikli bir seyahat nedeni olmasını sağlamıştır (Walton 2005).

Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra sanat amaçlı seyahat, Büyük Tur (Grand Tour veya The Gentleman's Tour of Europe) ile devam

etmiştir. M.S. 1600 ile 1750 yıllarını kapsayan ve bir yıl ile üç yıl arasında devam eden Büyük Tur, Avrupa'nın prenslerine, soylularına, devlet adamlarına, diplomatlarına ve zengin vatandaşlarının genç asilzadelerine yönelik eğitim amaçlı düzenlenmiş ve siyasal, kültürel-sanatsal yönleri de olan yeni bir seyahat biçimi olmuştur. Batı ve Güney Avrupa'yı kapsayan Büyük Tur, Marsilya'dan İtalya'nın batı sahillerine, Roma ve Napoli üzerinden kuzeyde Venedik'e kadar devam etmektedir. Bu tur, varlıklı kişilerin günlük yaşamında ve çalışma hayatında başarılı olabilmesi için sanatı görerek, anlayarak ve yaşayarak deneyimlenmesi gerektiğini göstermiştir (Löschburg 1998). Sanayileşme ile sanat içerikli seyahatler, hem sanatın yaygınlaşmasına, turizm faaliyetlerinin artmasına hem de destinasyon imajının güçlendirilmesine katkı sağlamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanat ve sanatçıları ile tanınmaya başlayan destinasyonlar ortaya çıkmaya başlamış ve turistlerin ilgi odağı haline gelmiştir (Franklin 2018). Günümüzde ise sanat turizmi; keyifli, eğlenceli, yaratıcı ve öğretici olduğu için tercih edilmektedir (Miles 2013).

Sanat için turizm hareketliliği yüzyıllardır var olmasına rağmen sanat turizmi kavramı turizmde yenilik olarak algılanmaktadır. Sanat sayesinde bir ülke/bölge/şehrin turizmde olumlu, hızlı ve sağlıklı bir gelişim gösterdiği düşünülmektedir. Sanat turizmi ile destinasyonlar turistlere eşsiz bir yer duygusu ve özgün bir deneyim yaşatmaktadır (Smith 2003). Sanatçıları, sanat eserleri, sanatsal faaliyetleri ile sanata dayalı bir imaj oluşturan Paris, Londra, Milano, New York gibi şehirler sanat turizminin sunduğu fırsatları kullanarak yüksek sayıda turist çekmektedir (Currid 2007; Pengiran-Bagul 2013). Sanat turistleri ise Leonardo da Vinci, Vincent van Gogh, Rembrandt van Rijn ve Pablo Picasso gibi ressamın eserlerini görmek için sık ve uzun yolculuklara çıkmakta ve bu sanat yolculuklarında yüksek miktarlarda harcama yapmaktadırlar (Kuswandini 2010).

Avustralya Sanat Konseyi'nin (Australia Council for the Arts 2015) Art Nation raporuna göre, sanat turizminin Avustralya'da 2000'li yıllardan itibaren hızla büyüdüğü, bu turizm türünün sanat dünyası ve kültür ekonomisi için önemli ol-

duğu belirlenmiştir. Raporda, 2013-2014 yılları arasında ülkeye gelen toplam yabancı turistin 2,4 milyonunun en az bir sanat etkinliğine katıldığı ve 1,8 milyonunun ise müze/sanat galerilerini ziyaret ettiği belirtilmiştir. Ayrıca uluslararası ölçekte Avustralya, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) gelen yabancı turistlerin yaklaşık dörtte birinin bir sanat galerisi/müzesini ziyaret ettiği vurgulanmıştır (Australia Council for the Arts 2015). Seul'de (Güney Kore) turistlere yönelik Kore sahne sanatları tiyatro, dans ve müzik eşliğinde sunularak ülke/şehir imajı güçlendirilmiştir. Sanat turistlerinin 2008 yılında 520 bin kişiye ulaştığı, ancak 2010 yılına kadar 795 bin yabancı turiste ulaşacağı belirlenmiştir. Son on yılda ise Seul'ün yıllık yüzde 10 artışla yabancı turistlerin ilgi odağı olmaya devam edeceği vurgulanmıştır (Lim ve Bendle 2012).

Sanat, turizm aracılığıyla ülke/şehirlerin sosyo-kültürel hayatını zenginleştirme ve tanınırlığını artırma yanında ekonomik kalkınmasına da doğrudan ve dolaylı katkı sağlamaktadır. ABD'de sanat ile turizmde bir değişim yaşandığı, sanatın yerli ve yabancı turistleri ülkeye gelmesi için motive ettiği, 2012-2014 yılları arasında 131 milyon turistin kültür-sanat ve miras faaliyetlerine katılarak 171 milyar ABD doları tutarında ekonomik değer sağladığı tespit edilmiştir (Mandala 2015). Diğer yandan Kanada'nın festival bölgesi olarak tanınan Edmonton, 2005 yılında 126 kültür-sanat etkinliği düzenleyip toplam 3,9 milyon ziyaretçi çekerek yaklaşık 146,7 milyon Kanada doları harcama kaydetmiştir. Aynı zamanda bölgede 2.800 kişilik ek istihdam yaratılmıştır (Edmonton Economic Development Corporation 2006).

Tüm bu nedenlerle ülkeler; sanat, turizm ve ekonomi arasındaki ilişkinin gücüne inanarak sanatçıları, yerel endüstrileri, turizm işletmelerini, sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirmekte ve ekonomik kalkınmayı desteklemek üzere çeşitli stratejiler geliştirmektedirler (Tarlow 2011). Özellikle gelişmiş ülkeler, toplumsal ve ekonomik kalkınmada etkili olan kültür-sanat gelişimini sürekli desteklemekte ve bu alanlarda güncel planlar ve yeni politikalar üretmektedirler. Amerika ve Avrupa'daki ülkeler, kültür-sanat alanındaki üstünlüklerini devam ettirirken,

gelişmekte olan ülkeler bu düzeye ulaşmaya çalışmaktadırlar.

Sanat ve turizm birlikteliği incelendiğinde; ABD'deki örneklerin çok sayıda ve nitelikli olduğu görülmektedir. Manhattan-Broadway caddesi (New York) müzikal sanatıyla, San Francisco (Kaliforniya) 1990 depremi sonrası şehir limanında 2,5 mil uzunluğunda ve aydınlatmalı cam blok şeridinde yapılan Promenade Ribbon heykeli ile, Baltimore (Maryland) ise dikkat çekici sanat içerikli bir tasarım örneği olan ve Disneyland'dan daha fazla ilgi uyandıran Harborplace ile özdeşleşmiş olup, sanat sayesinde turist çekmektedirler (National Governors Association Center 2001). Garland'daki Hot Spring bölgesi (Arkansas) tiyatro, müzikal, film, dans gibi sanat alanlarının desteğiyle sanatta ve dolayısıyla turizmde hızlı bir büyüme göstermiştir (Young 1998). Cincinnati (Ohio), ekonomik gelişim adına kültür-sanatı en önemli öncelikleri arasına koyarak ve bu süreci Cincinnati Kültür Vakfı'nın planlama ve finansman desteğiyle çözerek sanat turizmi ile şehirde bir dinamizm yakalamıştır (Stevens 2003). New Jersey (Newark) Sahne Sanatları Merkezi ile şehirde turizm canlandırılarak bu şehir bir sanat destinasyonu haline gelmiştir (Lowrie ve Frisch 2007). Chicago (Illinois) Wicker Park da müzik ve sanat etkinlikleri ile ün kazanmıştır (Lloyd 2002). New Orleans (Louisiana), Jazz ve Blues müziğinin başkenti olmuştur; ayrıca eyaletteki New Orleans Sanat Konseyi ve New Orleans Turizm Pazarlama Şirketi 1992 yılında sanat ve turizm sektörleri arasında bir ortaklık kurma girişimi başlatarak bu bölgenin sanat destinasyonu olarak çekiciliğini artırmaya başlamışlardır (Breda University of Applied Sciences 2010). Ayrıca New Orleans'taki Jackson Meydanı, sokak etkinlikleriyle bir karnavala ve sanatçıların üretimleriyle bir açık hava sanat galerisine dönüştürülmüştür (Sheehan 2014). Kentucky/Louisville, çağdaş sanat eserlerini sergilemek üzere 2006 yılında inşa edilen 21c Museum Hotel ile şehir yenilenmiştir (Miller ve Washington 2006). The Crooked Road (Güneybatı Virginia) ise Virginia'nın Miras Müzik Yolu ile sanatsal etkinliklerini zenginleştirmiştir (Mandala 2015).

Dünyada ABD dışındaki ülkelerde de sanatın turizme olumlu etkilerini gösteren çok sayıda örnek bulunmaktadır. Britanya endüstrisinin lokomotifleri olan ve pamuk endüstrisinin "cottonopolis" merkezi olarak bilinen Lancashire Bölgesi, ekonomik başarıya ulaşmış olsa bile tasarımda estetik açıdan zevksiz damgası ile tanınmıştır. Ancak 1820'den itibaren sanatla bu kötü imajını düzeltmeye çabalayıp, Manchester Sanat Okulu ve Manchester Sanat Müzesi gibi sanat kurumları ve sanatsal etkinlikleriyle imajını olumlu yönde geliştirmiştir Böylece bölgeye turizm ilgisi de artmıştır (Suga 2003). Batı Avustralya, 2008 yılından başlayarak bölge tanıtımı için kültür-sanatı ön plana çıkarıp bir kültür-sanat turizmi stratejisi benimsemiş ve bölgenin kalkınmasında koordineli bir yaklaşım geliştirmiştir (Breda University of Applied Sciences 2010).

Asya ülkelerindeki örneklerde de turizmi teşvik etmenin en etkin yolunun sanat olduğu görülmektedir. Singapur, 1980'li yıllarda üretim ve hizmet merkezi olarak "turizm başkenti" sürecine başlayıp, 1990'lı yıllarla birlikte kültür-sanat ve eğlence merkezi olarak "Rönesans şehri" ve "sanat için küresel şehir" olma hedeflerine doğru ilerlemiştir (Chang 2000). Birleşik Arap Emirlikleri, Saadiyat Adası'nın (Abu Dabi) "sanat adası" olması, 2006 yılında Guggenheim Abu Dabi ve 2007 yılında Louvre Abu Dabi sanat müzelerinin açılması, Art Dubai 2009 sanat fuarının düzenlenmesinin yanı sıra 60 müze, 11 kültür-sanat festivali, 40 sergi ve özel etkinlik sayesinde tanınırlığını arttırarak ekonomik büyüme kaydetmiştir (Amaize vd. 2011). Malezya, sanat kurumlarının, yerli-yabancı sanatçıların desteğiyle Sabah Eyaleti'nde 1. Malezya Çağdaş Sanat Turizm Festivali'ni (MCAT) düzenleyerek sanat turizmi gelişimini hızlandırmıştır (Pengiran-Bagul 2013). Endonezya, kalkınmasında sanat odaklı bir turizm modeli benimseyerek Bali Adası'nda bulunan Sanur'u performans sanatları ile, Mas'ı ahşap heykelleri ile, Ubud'u ise resim sanatı geleneği ile tanıtmıştır (Jenkins ve Romanos 2014).

Thamel Bölgesi (Katmandu-Nepal), SPA merkezleri, el sanatı atölyeleri ve sokak sanatı etkinlikleri yanı sıra Nepal sanatına ait eserlerin bulunduğu 50'den fazla sanat galerisi ile turistlerin

ilgi odağı haline gelmiştir (Bhatta 2017). Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir yönetim olan ve Uzak Doğu'nun Las Vegas'ı olarak bilinen Macau, 200 farklı sergiye ev sahipliği yaparak sanat turistlerini yarımadaya çekmiştir. Tayvan'da deniz üzerinde kurulan Mandarin Oriental Otel, 1.700 çağdaş sanat eseri ile turistlerin dikkatini çekerken, Hong Kong Uluslararası Havalimanı'ndaki Cathay Pacific Havayolu Şirketi, havalimanının salonlarını galerilere dönüştürmüştür. Tüm bu etkinlikler ve düzenlemeler, turistleri sanata buluşturan çarpıcı örneklerdir (Jones 2015).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki şehirler, kültürel kimliklerini, imajlarını var olan sanat dinamiklerine borçludur. Bunun bir boyutu sanatçıların varlığı iken, diğer bir boyutu ise hem sergi, bienal, festival ve fuarlar gibi sanat etkinlikleri hem de galeri, atölye, müze gibi sanat mekânlarıdır (Yardımcı 2001; Sayar 2007). Bu sanatsal etkinlik ve mekânlar, turizm potansiyelini harekete geçirirler. Ülkelerin turizmde sanat mekânı ve etkinliklerinin en büyük etkisi, hem dört mevsim turizm talebi yaratabilmesi hem de yüksek düzeyde gelir üretebilmesidir.

Dünyada en önemli kültür-sanat ve iş merkezleri haline gelen sanat mekânları, müzeler olmuştur. Uluslararası Müzeler Konseyi'nin (ICOM) verilerinden yararlanarak oluşturulan Visitors Survey 2022'ye göre 2022 yılının en çok ziyaretçi alan ilk 10 sanat müzesi; Louvre Müzesi/Paris (7,7 milyon), Vatikan Müzesi/Vatikan-Roma (5,1 milyon), British Müzesi/Londra (4,1 milyon), Tate Modern/Londra (3,9 milyon), National Museum of Korea/Seul (3,4 milyon), Orsay Müzesi/Paris (3,3 milyon), National Gallery of Art/Washington, D.C (3,3 milyon), Metropolitan Sanat Müzesi/New York (3,2 milyon), Centre Pompidou/Paris (3 milyon) ve State Hermitage Museum/St. Petersburg (2,8 milyon) müzeleridir (The Art Newspaper 2022).

Sanat müzeleri ve galerileri, gelir sağlayan kaynaklar olarak görülmeye başladığından beri kentlerin modern bir imgesi haline gelmiştir. Bu mekânlarda düzenlenen sanat sergileri ile ilgili destinasyonlarda turizm canlandırılmıştır. Örneğin madencilik ve sanayileşme ile çevresel kirlilik yaşayan, aynı zamanda da ekonomik

anlamda gerileyen kentlerden birisi olan Kuzey İspanya'nın bir liman ve sanayi kenti olan Bilbao'da 1997 yılında Guggenheim Müzesi, Cornwall Bölgesi'nde balıkçılık ve kalay madenciliği ile bilinen St. Ives'de 1993 yılında Tate Gallery gibi müzeler kurularak bu kentler yeniden canlandırılmıştır (Barker 2006). Bilinirliği az olan ve ekonomisi kötüye giden Kassel'de (Hessen-Almanya) 1955 yılında uluslararası nitelikte bir sergi olarak "Documenta" başlatılmış ve şehir, sanat ve turizmle anılan bir destinasyon haline getirilmiştir (Haacke 2005).

Benzer şekilde müze, sergi, fuar, müzayede ve festivallere dayalı sanat turizmi ile gelişen şehirler, birçok turist tarafından ziyaret edilmektedir. Bunlara örnek verecek olursak; modern sanat sergisi olan Armory Show ile New York, en büyük çağdaş sanat sergisi ve fuarı olan Art Chicago (EXPO Chicago) ile Chicago, Sotheby, Christies ve Philips gibi sanat müzayedeleri düzenleyen şirketleri ile Londra, en eski sanat koleksiyonuna sahip JP Morgan Chase Koleksiyonu (The Chase Manhattan Bank) ile Manhattan'dır. İki yılda bir yapılarak bütün kültürleri buluşturan ve 30 yıldır sanat dünyasındaki en önemli sanat etkinliklerinden olan bienaller de; Johannesburg, Sidney, Kwangju, Montreal, İstanbul, Havana, Berlin, Sao-Paulo, Venedik, Taipei, Dakar ve Valencia şehirlerinde düzenlenerek bu şehirlerin turist sayıları arttırılmaktadır. Aynı zamanda Art Basel (Basel), FIAC (Paris), Art Cologne (Köln), ARCO (Madrid), Frieze (Londra) ve TEFAF (Maastricht), NICA (Yokohama), Art Dubai, Art Stage Singapur, SH Contemporary (Şangay) ve India Air Fair (Yeni Delhi) gibi şehirlerde sanat fuarları organize edilerek sanat turistleri çoğaltılmaktadır. 2022 yılında dünyanın önde gelen sanat festivalleri arasında yer alan Ziro Müzik Festivali (Arunachal-Hindistan), Hornbill Festivali (Nagland-Hindistan), Burning Man (Nevada-ABD), Desert X (Kaliforniya-ABD), Honolulu Sokak Sanatı Festivali (Havai-ABD), Glastonbury Festival (İngiltere), Edinburgh Fringe Festivali (İskoçya), Lowlands (Biddighurzen-Hollanda), Dickens Festivali (Deventer-Hollanda), Bali Spirit Festivali (Ubud-Bali) ve Electric Castle (Cluj-Napoka-Romanya), şehirlere olan ilgiyi arttırmış ve katılımı motive etmiştir (Chawla 2022).

Bu bölümde verilen örneklerde görüldüğü üzere, dünyada çeşitli kültür-sanat etkinlikleri ve mekânlarla turizmi dolayısıyla sanatla turizmi özdeşleştiren destinasyonlar gelişmiş ve tüm dünyaya bu anlayış yayılmıştır. Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi ile sanatın öncelikli olarak kalkınmada önemli olduğu ve yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanarak sanatsal altyapının geliştirilmesine ağırlık verildiği bilinmektedir. 1980'li yıllardan sonra özellikle 2000'li yıllarla birlikte sanatsal mekânlar ve etkinliklerde bir hareketliliğin olduğu ve turizmde sanata dayalı bir hareketlenme yaşandığı görülmektedir.

TÜRKİYE'NİN SANAT, TURİZM GELİŞİMİNE VE SANAT TURİZMİ POTANSİYELİNE GENEL BİR BAKIŞ

Doğu-Batı kültürel sentezinin mekânı olarak Türkiye, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan zengin bir ülkedir. Doğu-Batı kültürü ve evrensel değerlerin birlikteliği, kültür politikalarında "milli" mi, "evrensel" mi olunacağı, kültürün halka dönük mü yoksa elit bir anlayış düzeyinde mi ele alınacağı gibi bazı soruları beraberinde getirmiş ve bu konular her dönemin siyasal tercihleri doğrultusunda gündemde yer almıştır. Türkiye'nin kalkınma politikalarında bilim, eğitim, kültür-sanat öncelikli alanlar arasında yer almıştır. Kültür-sanat alanındaki gelişmeler, yerel ve evrensel değerleri içerecek şekilde yürütülerek bu değerlerin turizmle tanıtılması sağlanmıştır. Bu bölümde Cumhuriyet döneminde Türkiye'de sanat temelli turizm gelişimi beş temel aşamada sınıflandırılarak açıklanmaktadır.

1923-1950 Yılları: Devlet Destekli Sanat ve Turizm

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren devletin kültür-sanatı desteklemesi, kalkınmada kültür-sanat ve ekonominin birlikte yürütülmesi kararlılığı Atatürk'ün "kültür ve ekonomi her türlü politikaya yön veren temellerdir" sözüyle özetlenmiştir (Erbay ve Erbay 2006). Bu kararlılıkta, Türkiye'nin kültür politikası kapsamındaki sanatın itici gücü belirleyici olmuştur. Atatürk, kültür politikası ve yönetimi çerçevesinde sanatı altı temel ilkesi ile ilişkilendirmiştir. Cumhuriyetçilik, sanatın yasal yönünü ve özünü belirlemektedir.

Ulusçuluk, sanatın ulus olma bilincine ve sanatçıyı özgün kılmasına katkıda bulunmaktadır. Devletçilik, üniversite/akademi gibi özerk sanat kurumlarının oluşmasına destek olmaktadır. Halkçılık, halkın sanat birikimini çoğaltmaktadır. Laiklik, sanatçının yaratma sürecinde özgür olmasını sağlamaktadır. Devrimcilik ise sanatın yenilenmesini özendirilmektedir (Aşkun 1977). Özetle, Atatürk sanatın çağdaşlaşmanın can damarı olduğunu "Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur" demeciyle ifade etmiştir.

Devletin desteği; ilk olarak sanatın eğitim kurumlarında yaygınlaşması ve sanat sergilerinin devlet kurumları tarafından organize edilmesi şeklinde olmuştur. 1927 yılına kadar Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi kurumunun 1928'de Sanayi-i Nefise Akademisi'ne, 1929'da da Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüşmesi, 1932'de halkevlerinin açılması ve 1933-1940 yılları arasında halkevleri tarafından 970 serginin yapılması, 1933-1936 yıllarındaki İnkılap Sergileri düzenlenmesi bu faaliyetler arasındadır. Devamında ise bu sergilerin 1939'dan itibaren Devlet Resim ve Heykel Sergilerine evrilmesi, 1937'de İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nin kurulması, 1939 yılında Devlet Resim ve Heykel Yarışması'nın başlaması, 1940 yılında köy enstitülerinin açılması, 1938-1943 yılları arasında yurt gezilerinin düzenlenip 600 yurt gezisi gerçekleşmesi gibi adımlar atılmıştır.

Devletin desteğinin ikinci aşaması, sanatçıya verilen mali destek olarak gerçekleşmiştir. Yarışma ve projelere ödül vermek, eser satın almak, yurt gezilerini finanse etmek, yurt dışında eğitim almak için öğrencilerin masraflarını karşılamak, tiyatroya vergi muafiyeti koymak ve bankalara (1940'ta Devlet Resim ve Heykel sergisinden alınan ilk resimlerle İş Bankası koleksiyonunun temelleri atılmış olup) sanat koleksiyonlarını oluşturma zorunluluğu getirmek bu faaliyetler arasındadır. Devlet desteğinin üçüncü aşaması, hukuksal alanda eğitim, sanat, müze ve kazı alanlarında yasal düzenlemeler biçiminde gerçekleşmiştir. Desteğin dördüncü aşaması, sanata ve sanatçıya uzmanlık desteği şeklinde sunulmuştur. Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, yabancı uzmanlardan yararlanılması, yurt gezileri

ve turneler düzenlenmesi, mecliste sanatçılara yer vererek karar mercilerinde yer almalarının sağlanması, böylece sanat politikaları oluşturulması faaliyetlerini kapsamıştır. Desteğin beşinci aşaması ise, devletin sanatı denetleyici gücünü her fırsatta gösterme çabasında ortaya çıkmıştır (Özsezgin 1984; Erbay 2004; Pelvanoğlu 2006). Görüldüğü üzere Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren devlet, sanatçıların yetişmelerine, sanatın çağdaş seviyelere ulaşmasına önem vermiş ve sanat ortamını oluşturmuş ve gelişmesi için ilk adımları atmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin desteğiyle ayakta duran sanatçılar, zamanla grup ve birlikler kurarak birçok karma serginin yanı sıra az da olsa kişisel sergiler düzenlemişlerdir. Güzel Sanatlar Birliği'nin geleneksel yıllık Galatasaray Sergileri ve 1924'ten itibaren Ankara'daki sergileri; 1924'te kurulan Yeni Resim Cemiyeti'nin, Ankara Etnoğrafya Müzesi'ndeki 1. Genç Ressamlar Sergisi ve ardından 1929'da Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği olarak yeni sanat anlayışı çerçevesinde sürdürdükleri Ankara, İstanbul ve diğer bazı kentlerdeki sergileri; 1933'te d Grubu'nun çağdaş sanat sergileri; 1941'de Yeniler Grubu'nun toplumsal içerikli sergileri; 1947 yılında Bedri Rahmi Eyüpoğlu öğrencilerinin kurduğu Onlar Grubu'nun sergileri bu etkinlikler arasındadır (Üstünlük 1999a). Sergilerin açıldığı mekânlar ise İstanbul'da Galatasaray Lisesi, Gülhane/Alay Köşkü, Şehir Galerisi, 1945'te İsmail Hakkı Oygur'ın İstiklâl Caddesi'ndeki bir mağazanın ikinci katındaki daire, 1950'de Adalet Cimcoz'un açtığı Maya Galerisi ve Ankara'da Sergievi'dir. İstanbul ve Ankara'da bulunan konsolosluk binaları da galeri olarak kullanılmıştır. Bunların yanı sıra İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Konya, Bursa, Trabzon, Elâzığ gibi illerdeki devlet bankalarının binalarında ve çeşitli dernek binalarında sergiler yapılmıştır (Güvemli 1982).

Cumhuriyet döneminde heykel sanatı ise, Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlerden başlayıp, Anadolu kentlerine kadar yayılan Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet ve Atatürk temalı anıtlarla (ilk anıt 1925'te Gülhane Parkı'na, ikinci anıt 1928'de Taksim'e yerleştirilerek) gelişme göstermiştir.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye, fotoğraflarla dünyaya tanıtılmıştır. Mimari de ise, Cumhuriyete özgü görsel bir modernlik kültürü hâkim olmuştur.

Cumhuriyet'in ilk yılları itibariyle ülke kalkınmasında yukarıda bahsedilen kültür-sanata ait detaylı çalışmaların yanı sıra kalkınmada diğer bir öncelikli alan turizm olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ilgi görmeye başlayan turizm faaliyetleri, Cumhuriyet döneminde ciddi adımlarla devam ettirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde turizmle birlikte yürütülen tanıtma faaliyetleri devletin öncülüğünde gerçekleştirilmiş, ayrıca kültür-sanat ve turizm ile ilişkili dernekler tarafından da desteklenmiştir. Atatürk Dönemi yani 1923-1938 yılları arasında turizm ve tanıtma amacıyla yasal düzenlemelerin yapılması, ulaşım, seyahat, konaklama hizmetlerinin yürütülmesi, gümrük, pasaport ve tercümanlık işlemlerinin yenilenmesi, eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmesi, uluslararası toplantılara katılımın sağlanması, yazılı ve görsel materyallerin basılması, kültür, tarih ve arkeoloji araştırmalarının devam ettirilmesi, koruma ve müzecilik çalışmalarına başlanması gibi etkili çabalar ortaya koyulmuştur. Bu çabalar, Türkiye'nin çağdaş anlayışla turizm teşkilatlanmasını, milli sermayeli turizm girişimlerini tetiklemiştir. Ayrıca ilgili çabalar; doğal, tarihi ve kültürel değerlerin tanıtılarak turizm hareketliliğine dönüştürülmesini kolaylaştırmıştır. 1922 yılında Türkiye'ye gelen yaklaşık 5 bin turist sayısının 1937 yılında 85 bine ulaşması, turizm ve tanıtım için atılan ilk adımların dikkate değer gelişmeler olduğunu göstermiştir (Evcin 2014).

Bu dönemde ülke imajını güçlendirip, turistik cazibe merkezi olmak üzere basın, yayın, tanıtım, reklam ve propaganda faaliyetlerine de büyük önem verildiği görülmektedir. Cumhuriyetin ilanından önce var olan ve adı 1926 yılında dönüştürülen Matbuat Umum Müdürlüğü, 1934 yılında Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü (1949 yılında adı değiştirilen Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü) tarafından Türkiye'nin içeride ve dışarda propagandasının yapılması, basın temsilcilikleri, basın ataşelikleri ve haber bürolarının kurulması, radyo istasyonları sayısının artırılması,

gazeteciliğin seviyesinin yükseltilmesi, yayınlanmış eser, fotoğraf ve film işlerinin çoğaltılması, iç ve dış turizmi geliştirici tedbirlerin alınması gibi tanıtıcı ve turizm faaliyetleri yürütülmüştür. Türkiye'yi tanıtmak amacıyla Basın ve Dağıtım Dairesi Müdürlüğü'nce 1943 yılında La Turquie Kemaliste (3bin), 1946-1947 yıllarında Turkey- Fotoğraflı Albüm (8 bin) ve Tanıtma Dairesi'nce 1949 yılında La Turquie Economique (5 bin), Aperçu Generale De La Turquie par Les Graphiques (5 bin), Voyage De 2222 Kilometres En Anotolie (3bin), Pictures From Turkey- Fotoğraflı Albüm (15 bin), La Peinture Turque (5 bin), İstanbul Depliyarı- İngilizce (20 bin), Duvar afişi (8 Çeşit- 100 bin) eserleri yayınlanmış ve bu eserlerin yanı sıra değişik konuları içeren 15 sesli film yapılmıştır (Arslan 2017).

Türkiye'de turizm ve tanıtım faaliyetlerinin detaylı bir şekilde ele alınmaya başlamasıyla birlikte arkeolojik ve müzecilik faaliyetlerinde de önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Atatürk Dönemi'nde tarihin tespit edilmesi, korunması ve turizm ürünü olarak hizmete sunulması için ülke genelinde arkeolojik çalışmalar yürütülmüştür. Çorum'da Alacahöyük kazısı ve Erzincan'da Altıntepe kazısı, öncü iki arkeoloji araştırması olarak bilinmektedir (İnan 2009). Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçen "İstanbul Arkeoloji Müzeleri", Evkaf-ı İslamiye Müzesi'nin 1926 itibarıyla dönüştürüldüğü "Türk-İslam Eserleri Müzesi", 1923 yılında faaliyete geçen Ankara Arkeoloji Müzesi, Cumhuriyet döneminde inşa edilen ilk müze binası olarak 1930'da ziyarete açılan "Ankara Etnografya Müzesi, müzecilik alanındaki ilk adımlar olmuştur. İstanbul ve Ankara'daki bu müzeleri Bursa, Adana, Antalya, Tokat, Sivas, Amasya, Kayseri, Afyon, Çanakkale müzelerinin takip ettiği ve 1938 yılı itibarıyla de Samsun, Sinop, Diyarbakır, Van, Denizli, İznik, İçel, Isparta, Manisa, Erzincan, Bor, Niğde, Kırşehir, Kütahya müzelerinin ziyarete açıldığı bilinmektedir. Birçok ildeki bu müzeler, tarihi ve turistik mekânlar arasında yerini almıştır (Evcin 2014). 1923-1950 yılları arasında devlet; ulaşım, seyahat, konaklama hizmetleri gibi altyapı-üstyapı yatırımlarında, tanıtım faaliyetlerinde, arkeolojik ve müzecilik girişimlerinde iyileştirmeler yapmasına rağmen bu yatırımlar ve girişimler, turizm için ye-

terli olmamış ve turizm alanında ilerlemeler çok yavaş bir hızla devam etmiştir (Kozak vd. 2021).

1950-1970 Yılları: Artan Galeriler, Sergiler, Koleksiyonerler, Müzayedeler ve Turizmde Hedefler

1946 yılında çok partili demokratik rejime geçiş ve 1950 yılından sonra Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle, halkçı kültür politikalarından uzaklaşırken sanat ve sanatçıya devletin desteği azalmaya başlamıştır. Bu süreçte özel sektörün sanata desteği gündeme gelmiştir. Özel sektörün sanata desteği yavaş adımlarla başlarken, devletin sanata desteği devam etmiştir. 1937 yılında Dolmabahçe Velihaht Dairesi'nde yapılan düzenleme ile Türkiye'nin ilk güzel sanatlar müzesi olan "İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi"ni (Evcin 2014) takiben 1952 yılında İzmir Resim Heykel Müzesi ve Galerisi, 1963 yılında Erzurum Resim Heykel Müzesi açılmıştır (Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü 2023).

1950-1970'li yıllar arasında sanat etkinliklerine öncülük etmeye başlayan resmî ve özel bankalar, koleksiyon amaçlı sanat yapıtı alımını arttırmakla birlikte, "banka galerisi" kavramını ortaya çıkarmışlardır. Sanatçıların, özel galerilerin ve medyanın katkısıyla, bu yıllarda toplumun belli kesimi sanat yapıtı almaya teşvik edilmiştir (Üstünipek 1999b). Türkiye'nin 1963 yılında başlayan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında sanata yönelik ilkelere ve hedeflere yer verilerek sanat politikaları belirlenmiştir. Ancak bu sanat politikaları genel içerikte oluşturulduğundan, sanat ile kalkınma istenilen düzeye ulaşmamıştır (İpek ve Kaynar 2007).

1970'lerden önce yaygın bir özel galeri olmaması nedeniyle sanat çevreleri devlet sergilerinde ve çeşitli grup sergilerinde bir araya gelirken bu yıllarda çoğalan ve deneyim kazanan özel galerilerin koleksiyonerini yaratarak kurumlaşmaya başlaması, çeşitli sergilerin düzenlenmesi ve müzayedelerde merkezlerinin artan önemiyle sanatta açık artırma alım-satım yapması, sanat dünyasındaki hareketliliğe ciddi bir ivme kazandırmıştır. Bu canlanma, hem çağdaş sanata ilgiyi ve sanat eserine olan talebi arttırmış hem de sanat galerileri ve sanatçı atölyelerinin çoğalmasını sağlamıştır.

1960-1980 yılları arasında ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik sorunlardan etkilenmiş sanatçı grupları, üslup konusunda 1960-70 yıllarında soyut sanatta ve 1970'li yıllardan sonra figüratif sanatta gelişme göstermiştir (Tansuğ 1993). Aynı yıllarda İstanbul'un dışında sanatı yaygınlaştırmak ve sanatsal etkinlikleri düzenlemek üzere "Maltepe Ressamları" ve Ankara'da Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği kurulmuştur. Ayrıca Uluslararası Plastik Sanatçılar Derneği ise sanatçıların birlikte hareket ederek örgütlenmesini sağlamıştır (Özsezgin 2000).

1970'lerde sanatsal etkinlikler devam ederken, sanat ortamını dinamik hale getirmek üzere 1973 yılında Dr. Nejat F. Eczacıbaşı öncülüğünde kurulan İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSV), aynı yıl Uluslararası İstanbul Festivali düzenlenmiştir (ilkinde klasik müzik ağırlıkta iken zamanla farklı sanat alanlarına ait ayrı festivaller haline gelmiştir). Aynı amaç doğrultusundaki İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin 1977 yılında ilkini düzenlediği İstanbul Sanat Bayramı, "Yeni Eğilimler" başlığında tüm sanat dallarını kapsayan sergi ile kavramsal çalışmalara ağırlık vermiştir. Çağdaş sanatı geliştiren bu sergi, yerini yeni toplu sergi dizisi olan İstanbul Bienali'ne bırakmıştır.

1950-70 yıllarında günden güne önemi artan kültür-sanat faaliyetlerinde olduğu gibi turizm alanında da kurumsal örgütlenmenin ve organizasyonun oluşturulması, yatırımlar için hukuki ve mali zeminin hazırlanması, turizmde büyümenin kalkınma planları çerçevesinde gerçekleştirilmesi, örgün eğitimin başlatılması, arkeoloji çalışmalarının devam ettirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedeflere ulaşmak üzere 1950 yılında Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu, 1953 yılında Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu, 1954 yılında Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu kabul edilmiş ve 1955 yılında Türkiye Turizm Bankası (1960 yılında T.C. Turizm Bankası), 1957 yılında Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı, 1961 yılında açılan Ankara Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi, 1963 yılında Turizm ve Tanıtım Bakanlığı ve 1972 yılında Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜR-SAB) kurulmuştur. 1961 Anayasası ve Devlet

Planlama Teşkilatı'nın kuruluşu ile turizm politikaları, kalkınma planları içerisinde değerlendirilmiş ve hayata geçirilmiştir. Beş yıllık kalkınma planları ile kitle turizmi geliştirilmiş, kamu yatırımları azaltılarak özel sektör yatırımları teşvik edilmiş, turizm işletmeleri ve nitelikli işgücü sayıları artırılmış ve ulaşımda deniz ve havayolu kapasiteleri çoğaltılmıştır. (İnan 2009; Esen vd. 2012; Andaç 2018; Tuncel 2019; Kozak vd. 2021). Yerli ve yabancı turizmin gelişmesi, yabancı turistlerin ülkeyi tercih etmeleri ve iyi hizmet almaları için yapılan teşvik ve kolaylıkların olumlu sonucu olarak 1950 yılında 3.300 olan yatak sayısı 1960 yılında 14.200'e, yabancı turist sayısı 1950 yılında 28.625, 1960 yılında 94.077 ve 1970 yılında ise 724.000 kişiye yükselmiştir (Sözen 2006).

Dönemin tanıtım faaliyetleri, Türkiye'nin imajını ve tanınırlığını güçlendirmiş, birçok yabancı ülkenin İstanbul ve Ankara merkezli tanıtım ofislerinin açılmasını sağlamış, uluslararası turizm ilişkilerinin gelişmesini motive etmiştir. Aynı zamanda bu dönemde ülkenin ve özellikle İstanbul'un tarihî ve kültürel mirasının onarımı, korunması ve turizm ürünü olarak sunulması için gerekli adımlar atılmıştır. Antalya çevresinde yer alan Perge Antik Kenti ve Side Tiyatrosu kazıları, İzmir bölgesinde Smyrna ve Phokaia kazıları, Kayseri bölgesinde Kültepe/Kanis-Nesa kazısı, Samsun bölgesinde İkiztepe Ören Yeri kazısı ve Osmaniye'de Kartepe kazısı olmak üzere ülkenin birçok ilinde arkeolojik kazılara devam edilmiştir (İnan 2009). Bu dönemde görüldüğü üzere hem kültür-sanat hem de turizm alanında gerçekleştirilen ciddi adımlar; ülke tanıtımına, destinasyonların gelişmesine ve dolayısıyla ülke kalkınmasına olumlu katkılar sağlamıştır.

1980-1990 Yılları: Sanatta Hareketlilik ve Bienal, Festival, Fuarlar ile Turizmde Canlanma

1980'lerin ortalarından sonra serbest piyasa ekonomisi ve 1990'lı yıllarda küreselleşme ile sanat, ekonomik bir yatırım aracı haline gelirken, sanat alanında kavramsal bir anlayış yaygınlaşmaya başlamıştır (Oktay 2002). Bu yıllar, özel kesimin sanata desteğinin arttığı ve sanatçının evrensel değerleri önemseydiği bir dönem olmuştur. 1970'lerden başlayan Yeni Eğilimler, sonra İstan-

bul Bienali, Günümüz Sanatçıları, Ankara Sanat, İstanbul Sanat Fuarı, Genç Etkinlik gibi kurumlara bağlı galerilerin düzenlediği büyük sergilerin ve 1990'larda ise özel girişimlerle düzenlenen sergilerin artması bu yılların özellikleri arasındadır. Özel kesim desteklerinin sanat alanında yarattığı ivme ile sanat kurumları ve merkezleri de artmaya başlamıştır. 1973 yılında kurulan İKSV'yi bu dönemde izleyen kurumlar şunlardır: İzmir Kültür Sanat Eğitim Vakfı/İKSEV (1985/İzmir), Tiyatro Eleştirmenleri Birliği (1990), Akbank Sanat (1993/İstanbul), Toplumsal Araştırmalar ve Sanat İçin Vakıf/TAKSAV (1993/İstanbul ve 1996/Ankara).

Sanat alanında özel girişimlerin arttığı bu dönemde 1980'de Ankara Resim ve Heykel Müzesi, 1984'te Devlet Fotoğraf Yarışması, 1986'da Devlet Türk Sanatları Yarışması ile devlet sanata olan desteğini devam ettirmiştir (Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü 2023). İKSV tarafından 1987 yılından beri iki yılda bir düzenlenen ve uluslararası kültür-sanat haritasında yer alan İstanbul Bienali, Türkiye'nin sanat ortamını, sanatçısını ve kültür kimliğini etkileme açısından etkili bir girişim ve ülkenin tanıtımı açısından önemli bir etkinliktir. Aynı zamanda Türkiye'de ilki 1991 yılında Tüypap Tüm Fuarçılık Yapım A.Ş ve Plastik Sanat Derneği'nin (PSD) iş birliğiyle düzenlenen 1. İstanbul Sanat Fuarı ve 1998'de kurulan Sanat Galerici Derneği (SGD) ile devam eden İstanbul Sanat Fuarı öncü bir etkinlik olarak sanat ortamında yerini almıştır.

Türkiye'de 1980'li yıllarda şehirlerde artan sanat girişimleri, kırsal bölgelerde de gelişme göstermeye başlamıştır. 1990'li yıllarda turistik anlamda ilgi çekici kıyı bölgelerde yer alan sanatla ilişkili akademi ve kamplar önemli olup, sanat ve turizm faaliyetlerini birlikte yürütmektedirler. Birer sanat merkezi olarak Gümüşlük Akademisi (Bodrum-Muğla/1995), Marmaris Akademisi (Marmaris-Muğla/1997), Ayvalık Müzik Akademisi (Ayvalık-Balıkesir/1998), Adatepe Taş Mektep (Ayvacık-Çanakkale/1999), Kayaköy Sanat Kampı (Fethiye-Muğla/1999) gibi sanat akademi ve kamplarında kültür-sanat atölyeleri turizm hizmetleri ile birleştirilerek sunulmuştur.

1980-1990'lı yıllarda ekonomide serbestleşme hedefi, sanatla ilgili olan ilk ve öncü adımları motive ederken, bu dönem turizm alanında da ciddi anlamdaki gelişmeleri önceleyen yıllar olmuştur. Turizm sektörüne ciddi katkılar sağlayan 1982 yılında yenilenen 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu ve 1986 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile, özel sektör desteklenmiş, yabancı sermayenin girişi özendirilmiş, turizm alt yapısı iyileştirilmiş, ülke tanıtımı hızlandırılmış, sosyal ve kıyı turizmi canlandırılmış, doğal ve tarihi mirasın korunarak kullanılması gündeme gelmiştir (Karşı 1997). Bu gelişmeler, 1990'lı yıllarda turizm hareketliliğini canlandırmaya devam ederek Türkiye'nin uluslararası bir turizm merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Turist sayıları da bu gelişmelerin somut olarak gerçekleştiğini göstermektedir ki 1980 yılında 1,3 milyon olan yabancı turist sayısı 1990 yılında 5,4 milyona ulaşmıştır (Çelik Uğuz 2014; Çelik Uğuz ve Topbaş 2014).

Kısaca bu dönemde Türkiye'de nitelikli hale gelerek gücünü arttıran sanat eğitimi, iletişimi ve geleneği; sergi, festival, bienal ve fuarların çoğalması ile sanat ortamını geliştirmiştir. Aynı dönemde turizme yönelik ilgi ve merakın da artmasıyla sanat ve turizm alanında kaydedilen ilerlemeler, takip eden yıllarda bu iki alanın kalkınmaya olumlu katkılar sağlayacak etkinliklerle yürütülmesine zemin hazırlamıştır.

2000-2010 Yılları: Çoğalan Müzeler, Sponsorlar ve Artan Turizm Talebi

2000'li yılların başında Türkiye, Avrupa Birliği'ne (AB) dâhil olma çabalarını sürdürürken sanat girişimlerine öncelik vermiştir. İlk sanat girişimi, sanat müzelerinin açılması ile başlamıştır. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun elindeki sanat eserlerinin müzayedelerde satılması sonucunda sanat müzelerinin açılması gittikçe kolaylaşmıştır. 17 Aralık 2004 AB müzakeresinden önce Eczacıbaşı ailesinin öncülüğünde İKSV tarafından kurulan ve 11 Aralık 2004'te Türkiye'nin ilk modern sanat müzesi olan İstanbul Modern ziyarete açılmıştır. Söz konusu müzeyi Suna ve İnan Kıraç Vakfı tarafından 2005 yılında açılan Pera Müzesi izlemiştir. Bilgi Üniversitesi tarafından İS-

İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Kale Grubu'nun ana sponsorluğunda Silahtarağa'da Santral İstanbul hayata geçirilmiştir. Sakıp Sabancı'ya ait Atlı Köşk, 2002 yılında Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi olarak ziyarete açılmış, 2005 yılında sergi alanlarını çoğaltarak uluslararası nitelikte modern bir müzeye dönüştürülmüştür. Sanat birikimlerine ilave olarak sanat müzelerini çoğaltan İstanbul, bir sanat merkezi olmaya doğru hızla ilerlemiştir. İstanbul'da vakıflar tarafından açılan bu modern müzelerin yanı sıra kişisel çabalarla Zeki Müren Sanat Müzesi (2000/Muğla) Elgiz Müzesi (2001/İstanbul), Doğançay Müzesi (2004/İstanbul) ve Baksı Müzesi (2012/Bayburt) kurulmuştur. Aynı zamanda birbirini takip eden bu faaliyetlere, devlet (Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nin "Müzesini Düşleyen Sergi" projesi) ve vakıf üniversitelerinin, iş dünyasının ve yerel yönetimlerin sanat müzesi girişimleri eşlik etmiştir.

1987 İstanbul Bienali'nden sonra 2006 Uluslararası Sinop Bienali/Sinopale, 2008 Uluslararası Çanakkale Bienali, 2010 Mardin Bienali, 2011 Uluslararası İzmir Sanat Bienali; şehirleri güncel tarih ve kültür yanında sanatla buluşturarak buraların yeniden canlanmasını sağlamıştır. Bienallerden sonra sanat fuarları da sanat ortamının gelişimini hızlandıran etkinlikler olmuştur. İstanbul Sanat Fuarı'ndan sonra İkon Fuarçılık tarafından düzenlenen 2002 yılındaki Artİstanbul ve 2006 yılındaki Contemporary İstanbul gerçekleştirilen diğer önemli sanat fuarlarıdır. Tüm bu sanat fuarları, sanatçı-izleyici-koleksiyoncu arasındaki bağı güçlendirmekle kalmayıp sanatın büyük kitlelere yayılmasını sağlamıştır. Birçok özel kuruluşun sanatın yaygınlaşması için hayata geçirdikleri Platform Garanti Güncel Sanat Merkezi (2001-2010/İstanbul) ve sonrasında ad değişikliğiyle devam eden SALT Galata (2011/İstanbul) gibi Cam Ocağı (2002/İstanbul), Siemens Sanat (2004/İstanbul), Arter (2010/İstanbul), Borusan Contemporary (2011/İstanbul) sanat merkezleri; resim, heykel, seramik, müzik, film, tiyatro, dans gibi farklı sanat alanlarında birçok sergi, etkinlik ve eğitim faaliyetleri düzenleyerek çağdaş sanata destek olmuşturlardır.

Türkiye'de Toto, Loto, At Yarışı, Milli Piyango gibi şans oyunlarından çeşitli alanlara fon ayrılırken sanata ciddi bir pay ayrılmaması nedeniyle çağdaş sanat müzeleri, sanat kurumları ve sanat merkezleri, kişisel çabalara ve özel sermayeye özellikle büyük şirketlere bırakılmış; bu zümrenin kültür-sanat etkinliklerini organize etme ve/veya sponsor olmaları kolaylaştırılmıştır. 2000'li yıllarda bu kurum ve merkezlerle yürütülen sanat girişimleri hem büyük kitlelere ulaşmıştır hem de sanat izleyicileri ve sanat turistlerinin artmasını sağlamıştır. Aynı şekilde 2000 sonrası yıllarda gittikçe çoğalan kıyı ve kırsal bölgelerdeki sanat akademileri, kampları, çiftlikleri ve köylerinde ekoloji, kültür-sanat, tarım ile ilgili üretimleri ve sportif faaliyetleri deneyimleyen turistler gittikçe artmaya başlamıştır. Olimpos Sinema Yaz Okulu (Kumluca-Antalya/2000), Kaçkar Doğa, İnsan ve Sanat Kampı (Çamlıhemşin-Rize/2003), İzmir Kültür, Sanat ve Spor Kampı (Foça-İzmir/2003), Kaş Eko-Sanat Çiftliği (Kaş-Antalya/2004), Mısırlı Ahmet Ritim ve Sanat Kampı (Edremit-Balıkesir/2008), Dileklihan Kültür ve Sanat Köyü (Bodrum-Muğla/2009), Sonsuz Şükran Köyü (Hüyük-Konya/2010), Pastoral Vadi/Doğada Oyun ve Sanat Kampı, Müzik Kampı (Fethiye-Muğla/2012) gibi bu sanat ilişkili turizm işletmeleri, sanat turizminde etkili bir pazarlama aracı haline gelmiştir (Çelik Uğuz 2015).

Türkiye, 1980'li yılların ikinci çeyreğinden başlayıp 1990'lı yıllarda yakaladığı ivmeyi 2000'li yıllarda da devam ettirerek sanat mekânlarını oluşturma ve sanatsal etkinlikleri düzenleme faaliyetleriyle ulusal ve uluslararası çapta bir sanat merkezi olarak dikkat çekmeye başlamıştır. Türkiye, 2000'li yıllarla birlikte uluslararası alanda kurduğu ilişkilere istinaden sanatta olduğu gibi turizmde de bazı değişiklikler yapmış ve bu değişikliklere uyum sağlamıştır. Özellikle AB uyum yasaları kapsamında AB sanat ve turizm politikalarını takip etmiştir. AB turizm politikaları ile doğal ve kültürel mirası koruyarak turizm faaliyetlerini yürütmek, turizm çeşitlerini arttırmak, bölgesel gelir eşitliğini sağlamak gibi sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı benimsenmeye başlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda turizm politikalarında bazı önemli adımlar atılmıştır. Adımlardan ilki, 9. Beş Yıllık Kalkınma

Planı içeriğinde bir yol haritası olarak 2007 yılında "2023 Türkiye Turizm Stratejisi" ve "2007-2013 ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı" belgesinin hazırlanmasıdır. Bu planda, doğal ve kültürel kaynak değerlerine sahip illerde kültür turizminin canlandırılması amaçlanmıştır. Ayrıca bu illerin kültür temalı marka kenti olması için çeşitli hedefler belirlenmiştir. Eylem Planı'ndaki kültür aksının düzenlenmesinde uluslararası sanat etkinliklerine ev sahipliği yapacak ve turistik hizmetleri sunacak sanat köylerinin kurulması öngörülmüştür. Mimari düzenleme kısmında kültür kentleri, şehir müzeleri ve sanat merkezlerinin oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Turizmin çeşitlendirilmesi konusunda ise, eko turizm ve yayla turizmi ile kültür köyleri, müze evleri yapılıp el sanatları eğitiminin verilmesine karar verilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2007). Diğer adım ise, çevreye duyarlı turizmin gelişimini hızlandırmak için 2008 yılında 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nda 'turizm bölgeleri', 'turizm alanları', 'turizm merkezleri' yerine 'kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri ve turizm merkezleri' şeklinde değişikliğin yapılmasıdır (Andaç 2018). 2000 sonrası Türkiye, turizm politikasındaki yeniliklerle birlikte turizm arz kaynaklarını geliştirerek turizm talebini hızla arttırmaya başlamış ve ekonomik kalkınmasını güçlendirmiştir. Türkiye, yabancı turist sayılarında 1980'li yıllarda yakaladığı ivmeyi 2000'de 10,4 milyona ulaşarak dünya turizm sektöründe ilk sıralarda yer alan on ülke arasında olmayı başarmıştır (Çelik Uğuz 2014; Çelik Uğuz ve Topbaş 2014).

2010-2023 Yılları: Güçlenen Sanat ve Turizm

Türkiye'de 2010'lu yıllara gelindiğinde sanatın yaygınlaştığı, çağdaş sanat sergilerinin çoğaldığı, sanata devletin dışında özel çevrelerin de destek verdiği, şirketlerin kültür- sanat etkinliklerine daha fazla fon ayırdığı, neredeyse her bankanın bir sanat galerisinin olduğu, ayrıca kurumsal sanat koleksiyonlarının yapıldığı ve sanat işletmelerinin arttığı görülmüştür (Çelik 2006). Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar sanata destek olan devlet; müze kurma, sanat galerisi açma geleneğini sürdürmüştür. Günümüzde,

48 ilde olmak üzere İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerine bağlı 48 adet Güzel Sanatlar Galerisi ile devlet sanata destek vermeye devam etmektedir. Devletin sanata desteği, müze ve galerilerle sınırlı olmayıp sanatçılara destek olmak üzere sanat yarışması düzenleme geleneğini de günümüze kadar taşımıştır. Resim, heykel, fotoğraf ve Türk sanatları alanında düzenlediği yarışmalara 2016 yılında Genç Sanat: Güncel Sanat Proje Yarışması ve 2017 yılında Genç Sanat: Afiş Tasarım Yarışması'nı ilave ederek sanatçılara olan desteğini artırmıştır (Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü 2023).

Türkiye, kamu ve özel ayrımı yapmadan kültür-sanat ortamında yaşanan hareketliliği, sanat alanında daha fazla aktif rol almak isteyen kişileri, işletmeleri ve yerel yöneticileri motive etmiştir. Çünkü kişisel ve kurumsal anlamda kültüre-sanata yönelik önem arttıkça, kültür-sanat alanında mekân ve faaliyetlerin çeşitlendiği, disiplinler arası sanat projelerinin uygulamaya geçtiği, medya haber ve yayınlarının çoğaldığı bilinmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verileri bu durumu ortaya koymaktadır. Bu çalışma kapsamında kültür istatistiklerindeki, Türkiye'nin kültürel miras, yazılı medya, kütüphane, sinema ve gösteri sanatları verileri incelenmiştir. 2001 yılında 171 olan müze sayısı 2022'de 552'ye, 18 milyon müze ve ören yeri ziyaretçi sayısı ise 45,8 milyon kişiye ulaşmıştır. Kitap, e-kitap, eğitici belgesel, film ve video, bilgisayar programları vb. olmak üzere 2008 yılında toplam 32,3 bin ve 2022'de 83,6 bin yayın yapıldığı tespit edilmiştir. 2022 yılında kütüphane sayısı 49,5 bine çıkarken, kütüphaneleri 31,2 milyon kişi kullanmıştır. 1999-2000 sezonunda 108 tiyatro salonu, 6 opera ve bale salonu ve 606 sinema salonu 2021-22 sezonunda sırasıyla 817, 14 ve 2.366 salon sayısına ulaşmıştır. Aynı zamanda 1999-2000 sezonunda 3,7 milyon tiyatro, 259 bin opera ve bale, 17,1 milyon sinema seyircisi, 2021-22 sezonunda tiyatro 5,5 milyon tiyatro ve 35,8 milyon sinema seyircisine yükselirken, opera ve bale seyircisi 211 bine gerilemiştir (TÜİK 2023a). Bu veriler ışığında müze, ören yeri, kütüphane, sinema ve gösteri sanatlarına ait salonlar, yerel halk ve turistlerin ziyaretine imkân sağlamıştır.

Bu noktada Türkiye'nin tarihini, sosyo-kültürel hayatını ve sanat birikimini ortaya koyan müzeler, turistlerin en çok ilgi duyduğu ve ziyaret ettiği mekânlar olmuştur. Uzun yıllar boyunca Türkiye'nin en çok ziyaret edilen 10 müzesi içerisinde ilk iki sırada yer alan müzeler, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi ve İstanbul Ayasofya Müzesi'dir. Atatürk'ün emriyle 3 Nisan 1924 tarihinde müze haline getirilen ve Cumhuriyetin ilk müzesi olan Topkapı Sarayı, Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi, padişahların yaşam yeri olarak turistlerin en çok ziyaret ettiği müzedir. Yine Atatürk'ün emri ile 1 Şubat 1935 tarihinde müzeye dönüştürülerek açılan Ayasofya, mimarlık tarihinin mühim eserlerinden olup 2020 yılına kadar turistlerin ilgi odağı olmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2018 yılı verilerine göre, bu iki müzenin her birini yaklaşık üç milyon kişi ziyaret etmiştir (Eser ve Erler 2020). Bu müzeleri sırasıyla Konya Mevlâna Müzesi, İstanbul Topkapı Sarayı- Harem Dairesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Ankara Cumhuriyet Müzeleri, Antalya Demire Müzesi, Nevşehir Hacı Bektaş Müzesi, Ankara Anadolu Medeniyeler Müzesi, İstanbul Kariye Müzesi takip etmiştir (NTV 2018).

Uluslararası Müzeler Konseyi'nin (ICOM) ve Visitors Survey 2022 verilerine göre, 2022 yılında dünyanın en çok ziyaretçi alan ilk 20 müze listesinde Türkiye yer almamaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre, İstanbul Topkapı Sarayı'nın ziyaretçi sayısı 2,4 milyondur, ancak Topkapı Sarayı, müze değil saray statüsünde değerlendirilmekte ve saraylar kategorisinde dünyanın en çok ziyaret edilen 26. sarayı olarak yerini almaktadır. Konya Mevlâna Müzesi 2022 yılında 3 milyondan fazla ziyaretçi almasına rağmen 2022 yılındaki ilk 20 müze listesinde bulunmamaktadır. Ayrıca bu listeye ziyaretçi sayısı ile girebilecek olan İstanbul Ayasofya Müzesi ise, cami olma statüsü nedeniyle yer almamaktadır (Turizm Gazetesi 2023).

Ülke ve şehirlerin turizmde gelişmesinin temel göstergelerinden olan müze ziyaretçi sayılarını artırmak ve ilk 20 ülke sıralamasına girmek konusunda Türkiye'nin gösterdiği çabalara paralel olarak kültür-sanat alanında yaşanan olumlu gelişmeler neticesinde İstanbul, Ankara, İzmir,

Antalya, Bursa gibi büyük şehirler, uluslararası bir kültür-sanat merkezi olma sürecine girmiştir. Bu süreçte İstanbul, kültürel miras açısından zengin olduğu gibi sanat üretimi ve eğitimi, sanat etkinliklerine erişim, sanat iletişimi, medyası, tüketicisi ve izleyici gibi sanat alanında çok fazla ilerleme göstermiştir. İstanbul Festivali, Uluslararası İstanbul Bienali ve 2010 Avrupa Kültür Başkenti gibi birçok sanatsal etkinlik ve projelerle İstanbul, çağdaş bir kültür-sanat ortamı yaratarak hem kentin yaşam kalitesini yükseltmiş ve uluslararası tanınırlığını arttırmış hem de kültür turistlerinin özellikle sanat turistlerinin dikkatini çekmeyi başarmıştır. İstanbul bu dinamik ve geniş yelpazedeki sanat ortamıyla turizm açısından bir sanat destinasyonu olma yolunda ilerlemektedir.

Sanat turizmi kapsamındaki gelişmeler, büyük şehirlerde olduğu gibi kırsal alanlarda da devam etmiştir. 2022 İzmir Akdeniz Bienali ve 2022 Adıyaman Komagene Bienali ile kıyı ve kırsal alanda yer alan illerin sanat ortamları yeni bienallerle zenginleştirilirken sanat turistlerinin sayısının artırılması hedeflenmiştir. Bu hedef dahilinde Türkiye'de sanat akademileri, kampları, çiftlikleri ve köyleri, sanat turizmindeki gelişmeleri motive etmektedir. 2015 yılında bu mekânlardan 17 tane olduğu tespit edilmiş olup, bu yerler sanat turizmine olan ilgiyi şekillendirmektedir (Çelik Uğuz 2015). Artan ilgi doğrultusunda çoğalmaya devam eden Bafa Sanat Kampı (Bodrum-Muğla/2018), Küçükköy Sanat Köyü (Ayvalık-Balıkesir/2020), Nesin Sanat Köyü (Şirince-İzmir/2020), AdraFest/Festival Akademisi ve Orkestra Kampı (Burhaniye-Balıkesir/2023) gibi bazı sanat kuruluşları ve turizm işletmeleri, sanat ve turizm ilişkisini daha da güçlendirmektedir. 2023 yılında 30 taneye ulaşan bu mekânların varlığı, sanat turizminde gelişimin hızlanmasına büyük katkı sağlamaktadır.

Dünyada gittikçe artan sanat ve turizm birliğindeki ilerlemeler sonucunda, Türkiye'de de sanat eserleriyle donatılmış, sanatçıları ağırlayan, sanat etkinliklerine ev sahipliği yaparak sanat ve turizm hizmetlerini birleştiren turizm işletmelerinin çoğaldığı görülmektedir. Yiyecek-içecek işletmelerinde; Zindan Art Restaurant

(Ürgüp/Nevşehir), Müze Cafe, Borusan Contemporary (Ofis-Müze/İstanbul/2007), Lucca (Bebek/İstanbul), Mutfak Sanatları Akademisi Restoranı (SSM, Emirgan/İstanbul), Neolokal (Galata/İstanbul), Petra Roasting Coffee (Muse İstanbul Sanat Galeri-Gayrettepe/İstanbul), Polima Restoran (Köstem Zeytinyağı Müzesi-Urla/İzmir) gibi mekânlarda sanat ve gastronomi birlikteliğinde hizmet verilmektedir (NTV 2019). Pera Palace Otel (Taksim/İstanbul), Casa dell' Arte ve MGallery Yalıkavak (Bodrum/Muğla), Museum Hotel (Üçhisar/Nevşehir), Hotel Caeli (Eceabat/Çanak-kale), Stay Warehouse (Çeşme/İzmir), Pintura Urla (Urla/İzmir), Odunpazarı Modern Müze-OMM INN (Odunpazarı/Eskişehir), The Museum Hotel Antakya (Hatay/Antakya) ise konaklama işletmeleri kapsamında örnek teşkil eden sanat otelleridir (Özçelik 2022).

1980'li yıllardan itibaren 2010'lı yıllarda ve sonrasında da sanatta yakaladığı gelişim ivmesini turizmde sürdüren Türkiye, yabancı ziyaretçi sayılarını 2010'da 33 milyona, 2012'de 36,5 milyona, 2019'da 51,9 milyona ve 2020 yılında dünyayı etkileyen COVID-19 pandemisi sürecindeki olumsuzluklara rağmen 2022 yılında ise 51,4 milyona arttırarak (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2023) dünya turizm sektöründeki ilk on ülke sıralamasında yerini korumaya devam etmiştir. Geliş amaçlarına göre yabancı ziyaretçiler incelendiğinde, Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerin 2012'de yüzde 71, 2015'te yüzde 73, 2019'da yüzde 74, 2022'de ise yüzde 71 oranla en çok "gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler" amacıyla geldiği (TÜİK 2023b) ve bu verilerde kültür-sanat amaçlı seyahatlerin de oldukça önemli olduğu bilinmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada sanat turizmi kavramı irdelenmiş, içeriği ve önemi vurgulanmış ve dünyadaki sanat kurumları, mekânları ve etkinliklerinin turizmle ilişkisi örneklerle açıklanmıştır. Türkiye'de ise Cumhuriyetin ilanından itibaren ülke kalkınmasında ön plana çıkarılan kültür-sanat ve turizm alanındaki gelişmeler tarihsel dönemlerle ortaya koyulmuştur. Türkiye'nin kültürel turizm kapsamında sanat turizmi potansiyeli incelenerek

bu turizm türünde hızla gelişmeler kaydettiği görülmüştür.

Sanat ve turizm arasındaki ilişki incelendiğinde, sanatın ve sanatçıların yalnızca kültürel ve sosyal gelişime değil, aynı zamanda bir sektör olarak turizmin ihtiyaçlarına cevap vererek ekonomik kalkınmaya da katkılar sağladığı bilinmektedir (Andrew ve Andrew-Essien 2013). Turizm planlamasında ve stratejisinde kültür-sanatın yer alması, bir turizm destinasyonunun olumlu gelişiminde etkilidir. Çünkü kültür-sanat ile ilgili müzeler, galeriler, atölyeler, merkezler gibi mekânlar ve etkinlikler, destinasyondaki yerel halkın ve oraya yönelen turistlerin deneyimlerini unutulmaz kılmaktadır (Bhatta 2017). Geçmiş ve güncel olanı içeren kültür turizminin bir alt türü olarak ortaya çıkan sanat turizmi keyifli, eğlenceli ve öğretici olması nedeniyle, hızla gelişmesini devam ettirmekte ve son yıllarda yükselen bir turizm çeşidi olarak, turistlerin ilgisini çekmekte ve turizm talebini arttırmaktadır. Turizm hareketliliğini ve özellikle sanat turistlerini canlandıran sanat, ülke ve şehirlerin toplumsal ve ekonomik kalkınması için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Sanatın kaynak değer olarak ülkelerin ve şehirlerin kalkınmasındaki değer arttırıcı gücü git-tikçe yükselmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1980'li yıllara kadar Türkiye'de sanat, devletin desteğiyle gelişirken, 1980'li yıllarla devletin sanata desteği azalmaya başlamıştır. 1970'li yıllarda özel galerilerin açılması, sergilerin düzenlenmesi, koleksiyonculuğun gelişmesi gerçekleşmiştir. 1980'li yıllarda serbest piyasa ekonomisi ve 1990'lı yıllarda küreselleşme ve AB'ye girme süreci etkileriyle ilgili dönemlerde sanat sergileri, festivalleri, fuarları gibi etkinliklerle sanat ortamı hareketlenmiştir. 2000'li yıllarda sanat koleksiyonu yapan, sanata destek veren şirketler, vakıflar ve kurumların özel müze girişimleri etkili olmuştur. 2000'li yıllardan sonra da sanatsal gelişmelere sahne olan Türkiye, sanat eserinin üretilmesi, sanatçının desteklenmesi, kamu-özel sektör-yerel yönetimlerin kültürel-sanatsal yükümlülüklerini artırması, çağdaş sanat etkinliklerinin düzenlenmesi kapsamında ciddi çabalar harcamış harcamaktadır.

Özetle, Türkiye’de sanatın ülkenin toplumsal ve ekonomik değişimindeki rolünün büyük olduğu, sanat alanındaki gelişmelerde devletin öncülük yaptığı, özellikle plastik sanat alanında başlayan gelişimle birlikte diğer sanat türlerinin de öneminin arttığı, aynı zamanda özel ve kurumsal koleksiyonların, müzayedelerin, müzelerin, galerilerin, sergilerin, fuarların, bienal ve festivallerin çoğaldığı görülmektedir. Sanat alanında olduğu gibi turizm alanında da olumlu gelişmeler gösteren Türkiye, 1980 öncesi yıllarda turizm alt yapısını oluşturarak turizm sektörünü geliştirmeyi hedeflemiştir. 1980’li yıllardan itibaren bu hedeflere ulaşabilmek ve turizmde oluşturulan altyapının uygulamaya dönüşebilmesi için turizme teşvikler yapılarak yatırımlar gerçekleştirilmiş ve turizmde plan ve stratejiler hazırlanarak eğitim, işletme, pazarlama alanlarında ilerlemeler sağlanmıştır. Bununla beraber ülkede, sanat ve turizm alanlarında gerçekleştirilen çabalarla sanat ortamı canlandırılmış ve turizm hareketliliği arttırılmış olmasına rağmen sanat müzeleri, sanat festivalleri ziyaretleri ve sanat destinasyonu listelerinde dünyanın ilk 10 sıralaması içerisine girmek konusunda bir sonuca ulaşamamıştır. Sanatın turizm deneyimini geliştirerek turizm hareketliliğine değer katan, bu hareketliliği nitelik ve nicelik olarak yükselten işlevini daha verimli kullanmak adına araştırma sonucunda derlenen öneriler şunlardır:

- ▶ Türkiye’nin toplumsal ve ekonomik kalkınmasına ivme katacak bir kültür ve sanat politikasının ortaya koyulması,
- ▶ Sanat turizminin gelişmesi için Beş Yıllık Kalkınma planlarında ve Türkiye Turizm Stratejisi’nde yer alan tedbir ve kararların uygulanması,
- ▶ Bölgesel ve toplumsal kimliğin geliştirilmesi, eğitim alanlarında iş birliğinin geliştirilmesi, ekonomik gelişmede ve istihdam yaratmadaki katkı ve rollerine istinaden “Sanat Turizmi Stratejisi” oluşturulması,
- ▶ Sanat turizmi konusunda Türkiye’nin bir “sanat destinasyonu” olması için merkezi ve yerel yöneticilerin, sivil toplum kuruluşlarının, işletme ve yatırımcıların daha fazla destek vermesi ve eş güdümlü ortak projelerin yaratılması,

- ▶ Türkiye’nin sanatsal etkinlikleri ile eğlence, spor, gastronomi ve kültür etkinliklerinin birleştirilmesiyle bütüncül bir tanıtım yapılması ve danstan yemeklere, müzikten zanaatlara, edebiyattan yaratıcılığa çeşitli boyut ve alanları kapsayan “sanat turizmi ürünü” olarak sunulması,
- ▶ Sanat ve turizmin şehirlerin imajını oluşturmada ve şehirleri tanıtımda kolaylaştırıcı bir rol üstlenmesine yönelik projeler geliştirilmesi,
- ▶ Sanat ile şehri ön plana çıkarmak isteyen yerel yöneticilerin ziyaretçi sayılarını ve turist deneyimlerini arttırmak üzere sanatsal içerikli bir etkinlik kümesi oluşturmaları,
- ▶ Sanat turizmi konusunda sınırlı bilgi, uygulama ve projelerin olması nedeniyle ciddi şekilde araştırmalar yapılması.

Çalışmada Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi ile ülke kalkınma çabalarının en somut göstergelerinden olan sanat ve turizm incelenmiş ve sanat turizmi potansiyeli ortaya koyulmuştur. Kültür-sanat ve turizm arasındaki güçlü ilişki teorik olarak açıklanmasına rağmen bu ilişkiyi doğrudan açıklayan veriler olmaması nedeniyle kültür-sanat istatistikleri ve turizm istatistikleri ayrı şekilde verilmiştir. Kültür ve sanatı birbirinden ayırmak ve turizmle ilişkilendirmek zordur ve bu zorluk, işbu çalışmanın sınırlılıkları arasındadır. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda, ülkedeki sanat kurumları, mekânları ve etkinlikleri detaylı şekilde incelenerek sanat turizmine ait alt turizm türleri geliştirilmelidir. Sanat turizminin geliştirilmesine yönelik olarak sanat turizmi verilerinin tutularak paylaşılması konusunda araştırmalar, projeler geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Amaize, O., Mady, T. ve Benson, E. (2011). The Need for Academic Programs in Tourism, Arts and Culture, Sports, and Healthcare Management in the UAE, *World Journal of Management*, 3 (1): 96-108.
- Andrew, E.H. ve Andrew-Essien, E. (2013). Arts, Tourism and the Environment: An Overview of Critical Intersections in Nigeria, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4 (6): 275-284.
- Andaç, F. (2018). *Turizm Hukuku*. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Appadurai, A. (1986). *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Arslan, R. (2017). Türkiye'nin Turizm Politikası (1923-1960), *Journal of Turkish Studies*, 12 (19): 1-16.
- Aşkun, İ.C. (1977). *Atatürk İlkeleri Işığında Sanat Yönetimi ve Politikamızın Temelleri, 2000 Yılına Doğru Sanatlar Sempozyumu, 24-28 Ekim 1977*. İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını No:53 (ss.1-4).
- Australia Council for the Arts. (2015). Arts Nation: An Overview of Australian Arts. <https://australiacouncil.gov.au/advocacy-and-research/arts-nation-an-overview-of-australian-arts/>, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- Barker, E (2006). Müzenin Toplumdaki Yeri: Yeni Tate Galerileri, İçinde; A. Artun (Editör), *Müze ve Eleştirel Düşünce, Tarih Sahneleri-Sanat Müzeleri 2*, Esin Soğanclar (Çeviren), (ss.149-181), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barush, K.R. (2016) *Art and the Sacred Journey in Britain*. Londra: Routledge.
- Bhatta, C. (2017). The Role of Arts in Promoting Tourism: A Case of tourism Development in Thamel Area, *Journal of Advanced Academic Research*, 3 (1): 177-184.
- Breda University of Applied Sciences. (2010, 31 Ekim). Art in Tourism, Tourism in Art. <http://www.tourism-master.nl/2010/10/31/art-in-tourism-tourism-in-art/>, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- Chang, T.C. (2000). Renaissance Revisited: Singapore as a 'Global City for the Arts', *International Journal of Urban and Regional Research*, 24 (4): 818- 831.
- Chawla, A. (2022, 03 Ocak). 18 Best Art and Music Festivals in the World, <https://travelmelodies.com/art-and-music-festivals-in-the-world/>, Erişim tarihi: 15 Mayıs 2023.
- Çelik, S. (2006). Türkiye'de Sanat Piyasasının Oluşumu ve Osman Hamdi Bey Örneği, *Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 01-02 Aralık 2006, Çanakkale, Sempozyum Kitabı*, (ss.317-320), Çanakkale: Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayın No:1.
- Çelik Uğuz, S. (2014). Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi ve Turizmin Önemi, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (26): 18-22.
- Çelik Uğuz, S. (2015). Sanat Turizmi Kapsamında Sanat Köyleri/ Sanat Akademileri/ Sanat Kampları Uygulamaları ve Kırsal Turizme Katkıları, *IJSES International Journal of Social and Economic Sciences*, 5 (2): 25-28.
- Çelik Uğuz, S. ve Topbaş, F. (2014). Ticari Açıklık ve Turizm: Seçilmiş Akdeniz
- Ülkelerinden Panel Veri Kanıtlar, 9. *Uluslararası Kongre: Turizm İşletmelerinde Yeni Perspektifler*, Tourman 2014, 25-27 Eylül 2014 Burhaniye/Türkiye, Bildiri Kitabı, (ss. 635-645).
- Currid, E. (2007). *The Warhol Economy: How Fashion, Art, and Music Drive New York City*, New Jersey: Princeton University Press.
- Edmonton Economic Development Corporation. (2006). Economic Impacts of "Arts and Culture" in The Greater Edmonton Region, <http://www.edmontonarts.ab.ca/economicimpactarts05.pdf>, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- Erbay, M. (2004). Cumhuriyet Dönemi Sanat Politikası, İçinde; F. Erbay, M. Erbay ve N.Ö. Erbay (Editörler), *Cumhuriyet Dönemi Sanatsal Değişimin Yayınlarına Yansıması*, (ss.35-41), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayını.
- Erbay, F. ve Erbay, M. (2006). *Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Atatürk'ün Sanat Politikası*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayını.
- Esen, Ş., Emir, G., ve Uyar, H. (2012). *Cumhuriyet'ten Günümüze Hükümet Programlarında Turizm (1923-2012)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Eser, S. ve Erler, Z. (2020). Ayasofya ve Topkapı Sarayı Müzesi Bilişsel ve Duyusal Müze İmajı Algısı: Yabancı Turistler Üzerine Bir Araştırma, *Alanya Akademik Bakış*, 4 (3): 1083-1099.
- Evcin, E. (2014). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 55: 23-82.
- Franklin, A. (2018). Art Tourism: A New Field for Tourist Studies, *Tourist Studies*, 18 (4): 399-416.
- Güvemli, Z (1982). *Sanat Tarihi*. 3. Baskı, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü. (2023). Ana sayfa. <https://guzelsanatlar.ktb.gov.tr/#>, Erişim tarihi: 15 Mayıs 2023.
- Haacke, H. (2005). Müzeler-Bilinç Yöneticileri, İçinde; Ali Artun (Editör), *Sanatçı Müzeleri*, Elçin Gen (çeviren), (ss.220-238). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnan, B. (2009). Cumhuriyet Dönemi Türkiye Turizmi ve Bir Turizm Modeli Önerisi (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İpek, S. ve Kaynar, İ. (2007). Türkiye'de Kalkınma Planlarında Sanatın Yeri ve Önemi, *Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu*, 1-2 Aralık 2006, Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayını, (ss.476-487), Ankara: Pozitif Matbaa.
- Jenkins, L.D. ve Romanos, M. (2014). The Art of Tourism-driven Development: Economic and Artistic Well-being of Artists in Three Balinese Communities, *Journal of Tourism and Cultural Change*, 12 (4): 293-306.
- Jones, M. (2015). Art Tourism: Hospitality Finds itself in the Frame, <http://www.independent.co.uk/travel/news-and-advice/art-tourism-hospitality-finds-itself-in-the-frame-10434626.html>, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- Karlı, H. (1997). Türkiye'de Planlı Dönemde Turizm Yatırımları ve Uygulanan Politikalar. (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kozak, N., Kozak, M.A. ve Kozak, M. (2021). *Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar*, 23. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kuswandini, D. (2010). In pursuit of Art tourism, The Jakarta Post, Kuala Lumpur (14 Temmuz 2010), <http://www.thejakartapost.com/news/2010/07/14/in-pursuit-art-tourism.html>, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). Türkiye Turizm Stratejisi (2023)-Eylem Planı (2007-2013), <https://www.ktb.gov.tr/Eklenti/906,tstratejisi2023pdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 15 Mayıs 2023.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023). Turizm İstatistikleri/Sınır İstatistikleri, <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249709/yillik-bultenler.html>, Erişim tarihi: 15 Mayıs 2023.
- Larsen, J. ve Svabo, C. (2014). The Tourist Gaze and Family Treasure Trails in Museums, *Tourist Studies*, 14 (2): 105-125.
- Lim, C.C. ve Bendle, L.J. (2012). Arts Tourism in Seoul: Tourist Orientated Performing Arts as a Sustainable Niche Market, *Journal of Sustainable Tourism*, 20 (5): 667-682.
- Lloyd, R. (2002). Neo-Bohemia: Art and Neighborhood Redevelopment in Chicago, *Journal of Urban Affairs*, 24 (5): 517-532.
- Lomine, L. (2005). Tourism in Augustan Society (44 BC–AD 69), İçinde; J. K. Walton (Editör) *Histories of Tourism: Representation, Identity and Conflict. Chapter 4*, (ss. 69-87), Clevedon: Channel View Publications.
- Lorente, P. (2011). *The Museums of Contemporary Art: Notion and Development*. Farnham: Ashgate.
- Lowrie, K. ve Frisch, M. (2007). The Arts Community, Arts Village Development and Promotion of Arts in Woodbridge Township, National Center for Neighborhood and Brownfields Redevelopment. https://www.academia.edu/2865115/The_Arts_Community_Arts_Village_Development_and_Promotion_of_Arts_in_Woodbridge_Township, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- Löschburg, M. (1998). Seyahatin Kültür Tarihi, Ankara: Dost Kitabevi. Mandala, L. (2015). Arts, Tourism, and Cultural Diplomacy, Arts, Tourism, and Cultural Diplomacy İçinde; C. Lord (Editör), *Arts and America: Arts, Culture, and the Future of America's Communities*, (ss. 129-140). ABD: Americans for the Arts.
- Miles, M. (2013). Art and Culture: The Global Turn, İçinde; E. Grierson ve K. Sharp (Editörler), *Re-Imagining the City-Art, Globalization and Urban Spaces*, (ss. 19-38). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Miller, R.K. ve Washington, K.D. (2006). *The 2007 Travel and Tourism Market Research Handbook, RKMA Market Research Handbook Series*, Richard K. Miller and Associates.
- National Governors Association Center (2001). The Role of the Arts in Economic Development, <http://www.nga.org/files/pdf/062501ARTSDEV.pdf>, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- NTV (2018, 13 Eylül). Türkiye'nin En Çok Ziyaret Edilen 10 Müzesi, https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/turkiyenin-en-cok-ziyaret-edilen-10-muzesi,gLJeLc2TOEmH2F8771g_nQ, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- NTV (2019, 21 Ekim). İstanbul'da Sanat ile İç İçte Bir Yemek Deneyimi Yaşayabileceğiniz En Güzel Mekânlar. <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/istanbulda-sanat-ile-ic-ice-bir-yemek-deneyimi-yasayabileceginiz-en-guzel-mekân,GcVl8n-SJkumTxkBKrxVMA>, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- O'Gorman, K. (2010). Historical Giants Forefathers of Modern Hospitality and Tourism, İçinde; K. O'Gorman (Editör), *Tourism Giants*. (ss. 3-17), Wallingford: CABI.
- Oktay, A. (2002). *Metropol ve İmgelem*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özçelik, T. (2022). Sanat Otelleri Dosyası: Türkiye'nin Dört Yanından Tercihler. *The Manager*, 4 Temmuz 2022, <https://www.themagge.com/sanat-otelleri-turkiye/>, Erişim tarihi: 15 Mayıs 2023.
- Özsezgin, K. (1984). Çağdaş Sanatımızda Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Konulu Resimler, *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, (ss.325-334), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını.
- Özsezgin, K. (2000). *Cumhuriyet'in 75 Yılında Türk Resmi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Pelvanoğlu, B. (2006). Cumhuriyet İdeolojisi ve Yurt Gezileri, *M.S.G.S.Ü Fen Edebiyat Dergisi*, 6: 155-162.
- Pengiran-Bagul, A.H.B. (2013). Art Tourism: An Exploratory Study In Sabah, Malaysia, http://www.ijbts-journal.com/images/main_1366796758/0083-Awangku.pdf, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- Rakic, T. ve Lester, J.-A. (2016). *Travel, Tourism and Art*. Londra: Routledge.
- Sayar, V. (2007). Kentler ve Sanat Festivalleri, *RH+Sanart*, Aralık 2007, 46: 64-66.
- Sheehan, R. (2014). Artists' Positioning in and Creating Authentic Identities Through Place and Tourism in New Orleans's Jackson Square, *Journal of Tourism and Cultural Change*, 12 (1): 50-67.
- Smith, M. (2003). *Issues in Cultural Tourism Studies*. Londra: Routledge.
- Sözen, M. Ö. (2006). 1982 Sonrası Dönemde Türkiye'de Uygulanan Turizm Politikaları ve Turizm Politikalarının Çanakale Ekonomisine Etkileri (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Stevens, L.K. (2003). Using Gap Analysis as the Foundation for Economic Development through Arts and Culture: The Cincinnati Model, *Economic Development Journal*, 2 (2): 1-18, http://www.artsmarket.com/download/iedc_txt.doc, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- Stevenson, D. (2003). *Cities and Urban Cultures*. Maidenhead; Philadelphia, PA: Open University Press.
- Suga, Y. (2003). Production and Consumption of Art and Design in Victorian Manchester- Design Education, the Art Treasures Exhibition and William Morris. http://www.idemployee.id.tue.nl/g.w.m.rauterberg/conferences/CD_doNotOpen/ADC/final_paper/076.pdf, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- Tansuğ, S. (1993). *Türk Resminde Yeni Dönem*. 3. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tarlow, P. (2011). The Arts and Tourism: How to Attract Art Tourists. Tourism and More's 'Tourism Tidbits', Texas. www.tourismandmore.com, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- The Art Newspaper (2022) Visitor Figures Survey, <https://www.theartnewspaper.com/2023/03/27/the-100-most-popular-art-museums-in-the-worldwho-has-recovered-and-who-is-still-struggling>, Erişim tarihi: 15 Mart 2023.
- Tuncel, V. (2019). Kalkınma Planlarının Turizm Politikaları Perspektifinde Değerlendirilmesi, *Tourism and Recreation*, 1 (2): 58-66.
- Turizm Gazetesi (2023, 20 Mayıs). En Çok Ziyaret Edilen İlk 20 Müze Arasında Türkiye'den Müze Yok, <https://www.turizm gazetesi.com/haber/en-cok-ziyaret-edilen-ilk-20-muze-arasinda-turkiye-den-muze-yok/84914>, Erişim tarihi: 01 Eylül 2023.

- TÜİK (2023a). Kültür İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Egitim,-Kultur,-Spor-ve-Turizm-105>, Erişim tarihi: 15 Eylül 2023.
- TÜİK (2023b). Turizm İstatistikleri, Geliş Nedenine Göre Çıkış Yapan Ziyaretçiler (2012-2023), <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1>, Erişim tarihi: 15 Eylül 2023.
- Üstünipek, M. (1999a). 1923-1950 Yılları Arasında Açılan Ser-giler, *Türkiye'de Sanat*, Eylül/Ekim 1999, 40: 40-49.
- Üstünipek, M. (1999b). Cumhuriyet'in İlk 50 Yılında Sanat Pi-yasası, İçinde; D. Özkan ve A. Ödekan (Editörler), *Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, (ss.188 -195). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Yardımcı, S. (2001). *Kentsel Değişim ve Festivalizm: Küreselleşen İstanbul'da Bienal*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Young, D.C. (1998). City of the Arts: Revitalizing Hot Springs, *The World and I*, 13

Sabriye ÇELİK UĞUZ

Uludağ Üniversitesi Balıkesir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Turizm İşletmeciliği Bölümü'nden (1995) ve Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Fotoğraf Bölümü'nden (2003) mezun oldu. Yüksek lisans derecesini Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'ndan (1999), doktora derecesini de Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'ndan aldı (2008). Balıkesir Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı (2009). Turizm işletmelerinde çalıştı (1993-2003). Kültür ve Turizm Bakanlığı, UNESCO, Avrupa Birliği, Tarih Vakfı ve benzeri kamu ve özel kuruluşların projelerinde görev aldı (2003-2008). İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin yürüttüğü İstanbul Marmaray ve Metro Projesi kapsamında sürdürülen "Yenikapı Arkeolojik Kazıları"nda çalıştı (2005-2008). Primorska University/Portoroz-Slovenya'da misafir öğretim üyesi olarak bulundu (2012). Doçentlik unvanını Turizm alanında aldı (2018). Halen Balıkesir Üniversitesi Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü'nde görev yapmakta ve bölüm başkanlığını yürütmektedir. Temel çalışma alanları, turizm, iktisat ve sanattır.